

IETS OOR SPREKERSEMPATIE: 'N FUNKSIONELE BESKOUING

1. INLEIDING

Empatie, sê Kuno (1975:49), kan beskryf word as: “the speakers’s identification, in various degrees, with the referent of a participant in an event”. As ’n mens dié stelling as waar sou aanvaar, kan die term empatie uitgebrei word sodat dit ook die volgende insluit: empatie kan beskryf word as die spreker se identifikasie met die referent van ’n objek in ’n sin waarin die spreker die onbekende lokaliteit van ’n objek beskryf in terme van die lokaliteit van ’n ander objek. Verder kan ’n spreker, as hy sin (1.1c) hieronder uiter, sy houding t.o.v. die hoorder uitspreek.

As antwoord op ’n vraag soos (1.1a), kan die onbekende posisie van die bevraagde objek beskryf word, in terme van die posisie van ’n ander objek in dieselfde sin, mits die posisie van lg. bekend is aan sowel spreker as hoorder.

- 1.1a waar is die asbak?
- 1.1b die asbak is op die tafel

Normaalweg sal die volgende sin onaanvaarbaar wees:

- 1.1c die tafel is onder die asbak

Ons wil egter daarop wys dat (1.1c) onaanvaarbaar is, tensy die spreker wat dié betrokke sin sê, eintlik sy *houding* t.o.v. òf een van die objekte òf t.o.v. die hoorder probeer uitdruk. M.a.w. as die spreker met dié sin nie daarop uit is om *die tafel* te lokaliseer in terme van die lokaliteit van die *asbak* nie. Ons wil probeer aantoon dat die onaanvaarbaarheid van (1.1c) toe te skryf is aan die oortreding van ’n funksionele beperking en nie van ’n suiwer sintaktiese beperking nie.

2. DIE KONSTRUKSIE

Ten einde ’n soort geformaliseerde beskrywing van die konstruksie in (1.1b) te gee, kan ’n mens die onderhawige konstruksie só stel: ’n spreker kan die lokaliteit van ’n objek (A) beskryf aan ’n hoorder, met verwysing na die lokaliteit van ’n ander objek (B). Sodanige konstruksie kan die volgende sintaktiese vorm hê:

$$2.1 \left\{ \left[\begin{array}{c} A \\ \text{NS} \end{array} \right] \text{ WEES } \left(\text{V}_{\text{sgr}} \text{V}_s \left[\begin{array}{c} B \\ \text{NS} \end{array} \right] \right) \right\}$$

In dié konstruksie word onbekende of nuwe inligting aan die hoorder verskaf in terme van bekende of ou inligting. Die hoorder ken nie die lokaliteit van objek A nie. Hierdie onbekende lokaliteit word dan aan die hoorder beskryf m.b.t. die bekende lokaliteit van objek B. Die lokaliteit van B is óf bekend aan sowel spreker as hoorder óf dit is maklik waarneembaar deur albei gespreksgenote. M.a.w. waar A se posisie net aan die spreker bekend is, is B s'n aan albei bekend of deur albei maklik waar te neem. Daarom word A gelokaliseer d.m.v. 'n sintaktiese verwysing na B, bv.

- 2.2 die boek is op die lessenaar
- 2.3 jou skoene is op die vloer
- 2.4 die telefoon is in die hoek
- 2.5 die blomme is op die klavier
- 2.6 die onnut is agter die deur
- 2.7 Gouelokkies is op die bed

Werkwoorde soos *staan*, *lê* , *loop*, *sit*, ens. kan ook in dié soort konstruksie gebruik word, maar ons gee nie daaraan aandag nie. Vergelyk bv.

- 2.8 die asbak staan op die tafel
- 2.9 die hoed lê op die bank
- 2.10 die pad loop oor die bult
- 2.11 die koppies sit op die rak

Ons ignoreer dus die verskil wat ons intuïtief aanvoel in die betekenis van die volgende:

- 2.12 Reagan sit nou in die Withuis
- 2.13 Reagan is nou in die Withuis

Om terug te keer tot die sinne (2.2)-(2.7): die omkering van die NS'e in die sinne is nie altyd moontlik nie:

- 2.2a die lessenaar is onder die boek

Vergelyk ook 'n soortgelyke omkering in die ander sinne.

Hierdie "onomkeerbaarheid" moet op een of ander wyse dus voorspel kan word. 'n Metasintaktiese beperking lyk vir ons na 'n ellelange omslagtigheid en daarom wil ons vervolgens betoog dat die onaanvaarbaarheid te voorspel

is indien die inligtingstruktuur van die sin as beperkingsbasis dien. Die onaanvaarbaarheid van sodanige omkering is daarom te wyte aan die oortreding van 'n funksionele beperking wat ons die *Waarneembaarheidsbeperking* sal noem.

3. DIE WAARNEEMBAARHEIDSBEPERKING

Ofskoon 'n sin soos (2.2a) nie streng gesproke ongrammaties is nie, is dit tog onder bepaalde omstandighede onaanvaarbaar. Omdat dit nie ongrammaties is in die gewone sin van die woord nie, is dit tog onaanvaarbaar en om hierdie rede is dit moeilik metasintakties beperkbaar. 'n Sintaktiese beperking gaan in elk geval veels te sterk wees, want dit sal ook die volgende sinne as ongrammaties moet beperk as die beperking suiwer gaan om die volgorde-verskuiwing van die objekte binne die onderhawige konstruksie.

- 3.1a die huis is langs die groot boom
- b die groot boom is langs die huis
- 3.2a die kombers is oor die lyk
- b die lyk is onder die kombers
- 3.3a die koppie is op die piering
- b die piering is onder die koppie

Nòg die (a)- nòg die (b)-sinne hierbo is egter ongrammaties of onaanvaarbaar.

Die omkering van bostaande (a)-sinne in die (b)-sinne is egter nie moontlik in die geval van die oorspronklike voorbeeldsin, (1.1b) in (1.1c) nie:

- 1.1b die asbak is op die tafel
- 1.1 *die tafel is onder die asbak

Dit wil voorkom of daar geen konstante sintaktiese faktor is wat die omkering sou kon beperk nie.

Teen hierdie agtergrond lyk dit dan gangbaar om 'n beperking te plaas op die sinsperspektiewe binne die sin. Daarom kan 'n funksionele beperking soos die volgende gepostuleer word:

3.4 Die waarneembaarheidsbeperking (WB)

Geen objek waarvan die lokaliteit onbekend is, kan gelokaliseer word met verwysing na die lokaliteit van 'n objek wat (a) bekend is of maklik waarneembaar is deur sowel spreker as hoorder, maar wat (b) minder

waarneembaar is as e.g. objek nie.

As objek A dus gelokaliseer word met verwysing na die lokaliteit van objek B, moet objek B makliker waargeneem kan word as objek A.

Ter illustrasie: As iemand vra: “Waar is die tafel?” in ’n vertrek, sal die posisie van die tafel (wat vir die vraer onbekend is) aan hom beskryf moet word deur ’n ander persoon in dieselfde vertrek met verwysing na die posisie van ’n objek wat makliker waar te neem is as die tafel. (Ons aanvaar natuurlik ter wille van die betoog dat die lokalisering d.m.v. die onderhawige konstruksie gedoen word, en nie deur enige deiktiese verwysing van ’n direkter aard nie.) In ooreenstemming met die WB sal die volgende sinne onaanvaarbaar wees:

- 3.5 *die tafel is onder die asbak
- 3.6 *die tafel is langs die lepel
- 3.7 *die tafel is agter die koppie
- 3.8 *die tafel is op die skoën

Hierteenoor sal die volgende aanvaar word o.g.v. die groter waarneembaarheid van die objek B.

- 3.9 die tafel is in die hoek
- 3.10 die tafel is langs die bank
- 3.11 die tafel is by die deur

In die voorbeeldsinne (3.1)-(3.3) is die objekte ewe waarneembaar en daarom is die (a)-sinne en die (b)-sinne ewe aanvaarbaar.

Op grond van die WB sal die volgende sin onaanvaarbaar wees:

- 3.12 *die dak is onder die bal

Sodra ’n mens egter in ’n bepaalde situasie kan aantoon dat *die bal* inderdaad meer waarneembaar is as *die dak*, moet (3.12) binne dié situasie volgens die WB wel aanvaarbaar wees.

Stel u bv. die volgende voor: twee outjies lê op die voetbalveld na ’n harde spel dryfinkies. Gesels-gesels lê die twee op hulle mage met die rugbybal voor hulle op die gras. Die een seuntjie (sê die spreker A) sien sy huis se dak ’n endjie verder.

“Ons huis is onder die bal,” sê hy. Die ander seuntjie (die hoorder B) ken nie die posisie van A se huis nie, maar wel die posisie van die bal. Ofskoon A normaalweg nie die huis se posisie sal beskryf in terme van die posisie van die minder waarneembare bal nie, kan hy dit wel binne voorgaande situasie doen, aangesien die bal vir die betrokke gespreksgenote meer waarneembaar is as die huis.

Kyk bv. na die volgende paar:

- 3.13a waar is die berg waarvan jy praat?
b die berg is agter daardie blom

(b) is heeltemal gangbaar as die gesprek plaasvind voor 'n skildery met 'n reuse blom op die voorgrond.

Daar bestaan ook heelwat gevalle waar 'n sin tog aanvaarbaar is, terwyl dit die WB oortree en ook nie in dié klas val wat in die voorafgaande paragrafe bespreek is nie. Ons wil betoog dat daar tog gevalle is waar die WB met opset oortree word, ten einde die spreker se empatie met 'n objek uit te druk.

Gestel 'n spreker uiter die volgende sin:

- 3.14 my tafel is onder die boeke

As (3.14) 'n antwoord is op die vraag “Waar op aarde is jou tafel?”, en (3.14) word gebruik nie om die lokaliteit van die tafel uit te druk nie, maar om die spreker se houding uit te druk t.o.v. die deurmekaar tafel, sal (3.14) t.s.v. die WB aanvaarbaar wees.

In 'n sin soos (3.14) probeer die spreker dus nie lokaliseer nie, maar hy spreek sy empatie uit met een van die objekte binne die sin of met die hoorder.

As albei die volgende sinne aanvaarbaar is, is daar 'n funksionele verskil tussen hulle:

- 3.15 die asbak is op die tafel
3.16 die tafel is onder die asbak

As die spreker egter met (3.16) die tafel wil lokaliseer is dit i.t.v. die WB onaanvaarbaar. Sou die spreker egter deur middel van hierdie sin sy gevoel of houding t.o.v. ðf die tafel ðf die asbak ðf die hoorder weergee, sal (3.16) nie die WB oortree nie, maar as 'n totaal ander soort konstruksie beskou moet word.

4. EMPATIE

In die Inleiding het ons empatie reeds beskryf as die spreker se identifikasie met die referent van een van die objekte in die sin of met die hoorder binne 'n bepaalde diskours. In 'n sin soos (4.1) hieronder kan daar in die lig van die vorige afdelings nie sprake wees van lokalisering nie.

4.1 die tafel is onder die asbak
teenoor:

4.2 die asbak is op die tafel

Ons wil daarop wys dat hierdie twee sinne verskil versover daar 'n verskil is in hulle funksionele doelwit. In (4.2) word *die asbak* gelokaliseer i.t.v. die lokaliteit van *die tafel*. In (4.1) het die spreker 'n totaal ander doel, nl. dat die spreker sy houding uitdruk t.o.v. tafel of die hoorder en is hy nie primêr besig met lokalisering nie.

Dit impliseer natuurlik dat (4.1) nie bloot 'n antwoord is op die vraag waar die tafel is nie. Sou dit 'n blote antwoord op so 'n vraag wees, was dit neutraal t.o.v. empatie, en sou dit i.t.v. die WB onaanvaarbaar wees. Ons is egter van mening dat die spreker in hierdie sin met *die tafel* empatiseer.

Sou (4.1) uitgespreek word deur, sê 'n vrou wat bekommerd is oor 'n waardevolle tafel, kan (4.1) aanvaarbaar wees. Stel u 'n man en sy vrou voor wat in hulle sitkamer sit. Die man rook 'n sigaret terwyl hy die aandkoerant lees. Langs hom staan sy vrou se geliefde antieke tafeltjie. Op die tafeltjie is daar 'n asbakkie, maar die man is so verdiep in sy leesstof dat hy die as ingedagte aftik, maar die hele asbakkie mistik. Die vrou sien haar dierbare ou tafeltjie nog vanaand afbrand. Haar verbale reaksie kan wees:

4.3 haai, jong, die tafel is onder die asbak

Sy beskryf nie die posisie van die tafel nie, maar identifiseer haar met 'n objek in die sin, nl. die tafel; sy druk dus empatie uit. Insgelyks kan sy natuurlik ook haar misnoeë met die ongeërgde man uitdruk.

Kyk ook na die volgende sinne:

4.4 die lessenaar is onder die papiere

4.5 die bed is onder Gouelokkies

4.6 die vloer is onder jou skoene

Bloot as lokalisering sou bostaande sinne onaanvaarbaar wees, maar (4.4-

4.6) is nie suiwer grammatiese omsetting van die volgende (b)-sinne nie.

4.4a die papiere is op die lessenaar

4.5a Gouelokkies is op die bed

4.6a jou skoene is op die vloer

(4.4)-(4.6) druk empatie van die spreker uit en nie lokaliteit nie.

Let op die sprekersempatie wat in die volgende sinne t.o.v. die grammatiese onderwerp uitgedruk word:

4.7 Ou Salie is al weer voor die spieël

4.8 die vet tante is op my toon

Dit gaan in hierdie twee sinne bepaald nie om lokalisering nie.

5. SLOT

In 'n sin soos (5.1) word *die boek* gelokaliseer met verwysing na die lokaliteit van die meer waarneembare, *die tafel*. As dit primêr gaan om lokalisering is (5.2) onaanvaarbaar omdat *die boek* minder waarneembaar is as *die tafel*. (5.2) sal egter aanvaar word as die spreker daarmee sy houding t.o.v. die deurmekaar toestand op die tafel wil uitdruk of sy afkeer van die hoorder in die bepaalde diskoers. As (5.2) dus sprekersempatie uitdruk, sal die sin aanvaarbaar wees.

5.1 die boek is op die tafel

5.2 die tafel is onder die boek

BRONVERWYSING

KUNO, S. (Red.) 1975. *Harvard studies in syntax and semantics*. (Vol. 1).
Harvard University, Dept. of Linguistics.